

İLK

Dr. Rahman MUSTAFAYEV

Tarih Bilimci

CUMHURİYET'İN
SON BAHARI

Azerbaycan'ın Bağımsızlık Deklerasyonu

1. Kısım

BOLŞEVİK RUSYA'NIN VE KEMALİST TÜRKİYE'NİN AZERBAJCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ İLE İLGİLİ STRATEJİSİ

XIX yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan bölgesi dünya siyasetinde önemli rol oynadı. Bölgenin güney ile kuzey, Avrupa ile Asya, Karadeniz ile Hazar Denizi, Hıristiyan ile İslam Dünyası arasındaki konumu stratejik önemini arttırmıştı.

Rusya'nın jeopolitik rakipleri olan Osmanlı ve Fars imparatorluğuna Azerbaycan bölgesinin sınır komşusu olması sebebiyle, bölgedeki küçük feodal yapıdaki devletler ve halklar Rusya'nın dış politikasının (daha sonra iç politikasının) önemli başlığı haline geldi ki Rusya küçük feodal yönetimle-

ri "Büyük Kafkas Oyunu"nda maşa yerine kullanarak stratejik açıdan önemli olan bu bölgede kontrolü elinde tutmak istiyordu. Rusya ilk başta bu oyunu tarihi rakipleri olan Osmanlı ve Fars devletleriyle, daha sonra dönemin güçlü devletleri İngiltere, Almanya ve Fransa ile oynadı. **Bu iki yüzyıldaki tabloya bakıldığında Rusya'nın bu bölgede gücünün arttırması uluslar arası alandaki gücünü ve etkisini temsil ediyordu, ama kontrolünü zayıflatması ise sadece Kafkaslarda değil Avrupa'da bile Rusya'nın güçsüzleştiğini gösteriyordu.**

1917 yılının Şubat – Mart ayların-

da bölgesel yönetim yıkıldıktan sonra Azerbaycan kendi kendini devletçilik yönünden geliştirme yolunda fersah-fersah adım attı. Bu gelişmenin ilk adımı aslında XX. yüzyılın başlarında Rusya Demokratik Federal Cumhuriyeti bünyesinde Azerbaycan özerk bölgesini kurmaya yönelik oldu. Azerbaycan Milli Demokratik Hareketinin en büyük hedefi Rusya hükümetine savunma, iç işleri, finans ve gümrük politikasında bağlı kalarak Azerbaycan'ın iç meselelerinde özgür hareket etmesini sağlamak ibaretti (idari, yasama, kültür, finans ve yargı alanlarında).

Bilinmesi gerekir ki Rusya tarihi

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Toplantısı

bütün Kafkas halkları gibi Azerbaycan için de iri politik projelerin gerçekleştirilmesi ve varlığının sağlanması için bir şans oldu. Bu konuda Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti liderlerinden birisi: "bu süreç gelecek politik-kültürel ideallerin oluşturulmasına, onların pekiştirilmesine, dini ve tarihi geleneklerimizin korunmasına vesile oldu" (1, sayfa 16-17). Kafkasların Rusya'nın politik merkezlerinden (Moskova ve Petrograd) ayırma ve bağımsız olma süreci, birkaç etabı aştı ve Nisan 1818 tarihinde Kafkas Federatif Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlandı.

Bir ay sonra Mayıs 1818'de ise üç bağımsız cumhuriyet – Gürcistan (26 Mayıs), Azerbaycan ve Ermenistan (28 Mayıs) kuruldu.

1918-1920 arasındaki periyotta Azerbaycan'ın bağımsız parlamenter olarak gelişmesi, Rusya, Türkiye ve İran güçleri arasındaki rekabette bölgesel nesne olmaktan çıkarmış ve uluslar arası alanda içişleri ve askeri yönden bir hayli egemen statüsü kazandı-

mıştır. Ancak bu periyot Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ile Sovyet Rusya'sı arasındaki konumu eşit hale getirmedi, Azerbaycan sadece Rusya'nın Kafkaslardaki stratejisi açısından kilit önem taşıyan bölge olarak kaldı. Rusya hükümeti bağımsız Gürcistan

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin 23 aylık hakimiyeti döneminde iki karşıt yönlü eğilimi görmek mümkündür. Azerbaycan tarafından bakıldığında Sovyet Rusya'sı ile ikili eşit hukuklu ilişkiler kurma çabası yavaş-yavaş gerçekleşiyordu. Bu aşama

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE İÇ SAVAŞ SONRASI EKONOMİSİ SON DERECE ZAYIFLAMIS RUSYA İÇİN ZENGİN YER ALTI KAYNAKLARINA SAHİP VE BÖLGEDE JEOSTRATEJİK ÖNEME SAHİP AZERBAJYAN SOVYET RUSYA'SI İÇİN ERMENİSTAN VE GÜRCİSTAN'DAN DAHA FAZLA ÖNEM ARZ EDİYORDU.

ve Ermenistan ile barış anlaşması imzalamış, ancak Sovyet Rusya'sının Bolşevik liderleri Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni diplomatik açıdan tanımaya bile tahammül edemedi. **Çünkü birinci dünya savaşı ve sivil savaş sonrası ekonomisi son derece zayıflamış Rusya için zengin yer altı kaynaklarına sahip ve bölgede jeostratejik öneme sahip Azerbaycan Sovyet Rusya'sı için Ermenistan ve Gürcistan'dan daha fazla önem arz ediyordu.**

genç Azerbaycan Cumhuriyetinin "kuzey" tarafında gerçekleştirilmeyi planladığı üç önemli görevin çözümünü yansıtıyordu: en büyük ve etkili komşusu tarafından tanınmak; Rusya ile eşit hukuka dayalı ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin güvenliğini temin edecek şekilde iki anlaşmalar yapmak; Rusya ile ticari – ekonomik ilişkiler kurmak ve Bakü'nün petrol ve diğer ihraç ürünleri için Rusya'da Pazar oluşturmaktı. Rusya tarafından bakıldığında ise Azerbaycan Demokratik

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin dördüncü hükümet kabinesi

Cumhuriyeti'ni tanımama, uluslar arası alandaki pozisyonunu zayıflatmak için askeri-politik baskı yapma, bölge içindeki devlet bütünlüğü direncini parlamentolarda üyeleri bulunan ve Bakü'de yasal olarak faaliyet gösteren Kafkas ve Bakü'deki Bolşevik organizasyonlar aracılığıyla yıpratma politikası hakimdi. Bu politika 1917-1921 yılları arasında hükmeden Rusya İmparatorluğunun bölgeye yönelik hedefinin bir parçasıydı. Rusya'da meydana gelen iç savaş, kızıl ordu terörü ve iç isyanların yaşandığı kaos sonucunda -ki bu olaylar herkesten önce Rus halkına darbe vurmuştur – Sovyet Devleti adıyla yeni ve çok yönlü bir imparatorluk kuruldu. Bu devlet farklı bir sosyal yapıda, yeni ideolojik ve politik hedefle şekillenmesine rağmen, devlet liderlerinin jeopolitik hedeflerinde bir değişiklik olmadı – daha önce elden çıkmış “kenar bölgeleri” tek elde toplamak ve her imparatorluk için geçerli olan “merkez” ile “bağımlı bölge” arasında sıkı ilişki formu kurmak öncelikli hedefti. Bolşevik Moskova'nın Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne yönelik yürütülen politikalarının ilk başlangıç aşamasından itibaren bölgenin Petersburg'dan yönetilmesi gibi hedef mevcuttu.

Sovyet Rusya'sının Azerbaycan De-

mokratik Cumhuriyeti'ne yönelik stratejisi Bolşevik yönetimin “İlk Komünist Cumhuriyeti”nin ekonomik açıdan yaşatılmasını temin etmek öncelikli hedef olmakla kalmadı.

Yukarıdaki strateji ile birlikte Türkiye ve İran'a (Bolşevik Rusya'sının bu ülkelere yönelik jeopolitik hedefinin gerçekleştirilmesi için önemli olan) kolay ulaşılabilme ve Orta Asya'ya deniz yoluyla çok hızlı ulaşma konumuna sahip Azerbaycan bölgesini birliğe katmak yeni Rusya Sovyet yönetiminin stratejik hedeflerindendi.

Azerbaycan'ı birliğe katmak ilk olarak – Menşeviklerin hakim olduğu Gürcistan'ı ve Daşnak'ların hakim olduğu Ermenistan'ı Sovyetleştirmeyi kolaylaştıracak ve bunun sonucunda Kafkaslarda Rusya'nın etkisini tekrardan canlandırmaya hizmet edecekti.

İkinci olarak – Azerbaycan'ın birliğe katılması sonucunda diğer rakip güçlerin Kafkaslara, Hazar Denizine ve Orta Asya'ya ulaşması engellenecekti.

Üçüncü olarak – emperyalist ülkelere karşı sembol olan ve o aşamada Sovyetler Birliği'nin tek bölgesel müttefiki olan Türkiye'nin milli bağımsızlık savaşına destek vermek için kolay olanaklar sunuyordu. **Türkiye'nin tek bölgesel müttefik olmasının sembolik delili ise yeni Türk bağımsız-**

lık hareketinin ve Ankara yönetiminin lideri olan Mustafa Kemal'in 26 Nisan 1920 tarihinde Moskova'ya Lenin adına gönderdiği mektuptur. Mustafa Kemal mektupta Moskova'ya ikili ilişkiler kurmayı teklif ediyor ve iç savaşta Türkiye'ye yardım etmesini talep ediyor.

Dördüncü olarak – Azerbaycan'da 1920 senesinin Nisan-Mayıs aylarında Sovyet rejiminin kurulması, komünizmi Sovyetler sınırının dışına taşımak isteyen Bolşevik Ortodokslar için ideolojik – politik anlam taşıyordu. Rejimin kurulması Sovyet yönetiminin “Dünya İhtilali” ideolojisi için destekleyici bir nebzeydi ki Avrupa'nın – Bavyera, Berlin, Macaristan, Slovakya ve Baltık ülkelerinde “Sovyet Cumhuriyeti” kurma girişimi ciddi bir şekilde görünüyordu. Bakü'de ordunun hükümeti devirmesi yönetimdeki komünist hükümetin İran'a “Devrim ihraç etme” girişimine vesile oldu. Özellikle İran'da Azerbaycan coğrafyası aracılığıyla Mayıs 1920 tarihinde solcu grupların faaliyetleriyle hükümeti devirmeye yönelik yönetim karşıtı kampanya yapıldı. (1920 yılının sonbaharında bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı).

En sonunda Azerbaycan'da yönetimin değişmesiyle merkezi hükümet için Bakü'nün komünizmi yaymak yolundaki bölgesel merkez olma olanağı öne çıktı. Ayrıca doğudaki tüm milli bağımsızlık hareketlerinin Sovyetlerin bir parçası olarak “emperyalizme ve kapitalizme karşı devrim Mücadelesi”nin pekiştirilmesine imkan tanıdı.

Azerbaycan'daki yeni cumhuriyetin bağımsız ideolojisi ve iç politikaya yönelik tutumu Sovyet Rusya'sının yukarıda dile getirilen jeopolitik emelleriyle kesişmiyordu. Rusya Federasyonundaki iç savaşların devam ettiği kaos ve yıkım içinde olması, iç isyan ve müttefik devletlerin ekonomik ambargo uygulaması Kafkaslardaki durumları ve milli Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetini etkileyen en önemli faktör oldu. Çok yönetimli Rus

Çar İmparatorluğundaki yıpranma ve yıkımlara paralel olarak bu anarşinin bitimine doğru ilk Azerbaycan Cumhuriyetinin tarihi süreci bitmişti.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin yıkılmasındaki ve Azerbaycan topraklarının işgal edilmesindeki diğer bir önemli faktör ise Kemalist Türkiye ile Sovyet Rusya'sının bu bölgede karşılıklı menfaate dayalı birbirini stratejik açıdan destekleme yaklaşımıydı.

Türkiye'de yönetimin 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan TBMM'ye ve lideri Mustafa Kemal'e geçtikten sonra Sovyet Rusya'sı ile aşamalı olarak işbirliği kurdu. Artık Kemalist Türkiye için özellikle Rusya Federasyonu askeri, teknik, finans ve siyasi açıdan tek partnerdi. "Dünya Devrimi"ni Batı ülkelerine ihraç etmek isteyen Sovyet Rusya'sı da TBMM'yi desteklemek istiyordu ve bu yüzden ilk geniş etkisini doğu tarafından Türkiye ve İran'a göstermek istiyordu.

Türkiye ile Rusya'nın bölgedeki pozisyonlarını sağlamlaştırmak ve savaşta zafer kazanan diğer büyük güçlere karşı birbirini askeri ve siyasi yönden destekleme meyilleri bağımsız Azerbaycan'ın kurulması için hiçbir şans bırakmıyordu. Azerbaycan'da 1920 yılının Mart-Nisan aylarında meydana gelen Bolşevik devriminde, Türkiye faktörünün rolü olduğu konusunda Amerikalı saygın bilim adamı Tadeusz Swietochowski gerçekçi deliller getirmektedir. O yılın hareketli ilkbahar günlerinde, Bakü'de bulunan Kemalist Türkler, Azerbaycan'da olacakların Ankara'nın lehine olması için olan bite-ne karışıyorlardı. Nisan ayı başlarında kendi grubunun etkileşim koordinasyonunu kurdular. Zaten o güne kadar kurulan koordinasyonun birkaç üyesi Azerbaycan komünistleriyle işbirliği içindeydiler ve Mart ayında Bakü'de kurulan Türk komünist partisinin organizatörleri arasındaydı. Halil Paşa ve Fuat Sabit başkanlığındaki koordinasyon merkezi Azerbaycan'daki kriz-

le ilgili Türkiye'nin politikasını belirleyen karar aldılar. Bu kararın üç önemli maddesi aşağıdakilerden ibaretti:

- 1) İngiltere yanlısı mevcut Azerbaycan hükümetini bir an önce devirmek ve yerine Bolşeviklerle işbirliği kurabilecek bir yönetimi getirmek;
- 2) Değişecek yönetimde yer alacak olan ve Bolşeviklerden oluşacak komitenin oluşturulması, komitenin propaganda, basın, yayın ve askeri kanadını oluşturan grup başlıklarından oluşması;
- 3) Kızıl ordu tarafından Bakü'nün işgal edilmesi ancak Türk ve Azerbaycan komünist partilerinden oluşan komitenin tavsiyesi ve Türk komünist partisinin talebiyle gerçekleştirilecektir, Azerbaycan'ın tamamına savaş açmaktan kaçınılacaktır (3, sayfa 54).

İşbu karar doğu Anadolu cephesindeki ordu komutanı Kazım Karabekir'e ulaştırılmış, bu doğrultudaki onun tavsiyeleri de Mustafa Kemal'in 26 Nisan tarihinde Lenin'e gönderdiği mektubun temellerini oluşturmuştur. Bu şekilde bölgedeki iki büyük güç Rus-

Rusya-Türkiye işbirliği yolunda Azerbaycan faktörünün önemi TBMM'nin ilk iç akdinde Azerbaycan'a müracaatı şeklinde yer almıştır. Öyle ki Azerbaycan işgalinden beş gün önce 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'nin açılışında Mustafa Kemal Azerbaycan'dan İngiliz saldırılarına karşı savunmada yer alacak Sovyet ordularının bölgeden geçişini talep etmişti (2, sayfa 368). Bunun için önde gelen Kemalistlerden olan ve Mustafa Kemal'in Bakü'deki özel temsilcisi olarak görev yapan Halil Paşa Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yönetimini Kızıl Ordu güçlerinin bölgeye gelmesinde hiçbir tehlike olmadığına dair ikna etmeye çalışmış ve Kızıl ordu bağımsızlık savaşının yapılmakta olduğu Anadolu toprağına geçerken Azerbaycan topraklarını sadece geçiş güzergahı olarak kullanacağını söylemişti (3, sayfa 54). Swietochowski'nin belirttiğine göre Halil Paşa Azerbaycan'ın mevcut yönetimine, On birinci ordunun başına geçmesi için Rusların da onayının bulunduğu delilleri göstermiştir (aynı yer).

AZERBAYCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİNİN YIKILMASINDAKİ VE AZERBAYCAN TOPRAKLARININ İŞGAL EDİLMESİNDEKİ DİĞER BİR ÖNEMLİ FAKTÖR İSE KEMALİST TÜRKİYE İLE SOVYET RUSYA'SININ BU BÖLGEDE KARŞILIKLI MENFAATE DAYALI BİRBİRİNİ STRATEJİK AÇIDAN DESTEKLEME YAKLAŞIMIYDI.

ya ve Türkiye'nin Kafkasları koşulsuz kontrol altına almaları ve sonucunda Bolşevik Rusya'nın Kemalist Türkiye'ye bu bölge üzerinden askeri ve teknik açıdan destek sağlaması hedeflendi. **Bu anlamda Azerbaycan Rusya ve Türkiye arasında koridor rolü üstlenmekle kalmayıp, Türkiye'nin yayılcı perspektifi sürecinde hammadde bazı olarak görev yapacaktı.** Bu dönemde Türkiye'de Bolşevik partinin faaliyetleri aktifleşmiş ve komünist parti yasal izin almıştı (Mustafa Kemal Bolşeviklerin sempatisini kazanmak için bu ikili çelişkili ideolojiye seçmeye mecbur kalmıştı).

Birkaç gün geçtikten sonra 26 Nisan günü Mustafa Kemal Rusya hükümetine bir bildiri göndermiş ve bildiriye yeni Türkiye yönetiminin Sovyet Rusya'sı ve üç Kafkas bölgesi ile ilgili stratejik çizgileri yer almıştır. Mustafa Kemal bildiriye "Emperyalist güçlere karşı mücadele eden Rusya Bolşevikleri ile her türlü askeri operasyon ve her türlü işbirliği"ni üzerine almış ve Ankara'nın bölgesel stratejisini net ve tartışılmaz biçimde belirtmiş, buna göre güney Kafkas bölgesi Türkiye'nin ilgi alanından çıkartılmış ve Moskova'nın siyasi, askeri, teknik ve finans yardımları karşılığında Rusya'nın

M.E. Resulzade

A. Topçubaşov

F. Hoyski

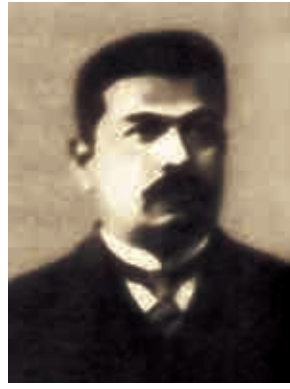
N. Yusifbeyov

M. Seyidov

H. Hasmammedov

Z. Zeynalov

M. Şahtatinski

M.G. Hacinski

M. Caferov

G. Ağayev

İ. Ziyadhanov

bölgesi dahiline kabul edeceğini izah etmiştir.

Mustafa Kemal ayrıca "eğer Sovyet silahlı güçleri Gürcistan'ı Sovyetler Birliği'ne katma yolunda ve İngilizleri Kafkaslardan atmak için Gürcistan'a askeri müdahale ya da diplomatik girişim yapmayı öngörüyorsa, Türk hükümeti emperyalist Ermenistan'a karşı sa-

vaş açmayı üzerine alacak ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği'ne girmesini sağlayacaktır" sözünü vermiştir.

Bildirinin devamında Mustafa Kemal yapacağı "hizmetleri" karşılığında alacağı "bedel'i de açıklamaktadır: "İlk önce bizim meskun şehirlerimizi işgal eden emperyalist güçlerin kovulması ve ikinci olarak emperyalizme karşı

mücadelemizin devam etmesi yönünde iç gücümüzün sağlamlaştırılması için – biz Rusya'dan birinci aşamada beş milyon Türk lirası değerinde altın, miktarı görüşmelerde belirlenecek olan silah ve mühimmat, bazı askeri araç ve gereçler, tıbbi malzemeler, ayrıca – Sovyet Yönetiminin Talebi Doğrultusunda – doğu cephesinde mücadele edecek olan askerlerimiz için

AZERBAJCAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ'NİN EGEMEN POZİSYONU VE BATI YANLISI OLARAK HAREKET ETMESİ TÜM TÜRK SİYASİ GÜÇLERİNİN HEDEFLERİNE TERS BİR İSTİKAMET ÇİZİYORDU.

gerekli erzakları temin etmesini talep ediyoruz (4, yazı 51, dosya 321a, metin 54868, sayfa 1).

Tüm bunların sonucunda Türkiye yönetimi Sovyet Güçlerinin Bakü'yü en kısa zamanda işgal etmesi için etkili desteği vermiştir ki, bu desteği daha sonra Türk liderleri de itiraf ettiler. Mustafa Kemal TBMM'nin 14 Ağustos 1920 tarihli oturumunda "Bizim güçlü işbirliğimiz sonucunda ve bu ordunun yardımıyla (X. ve XI. ordular kastedilmektedir – yazar) Sovyet ordusu kuzey Kafkası kolay geçerek Azerbaycan'a ulaştı, demişti. Azerbaycan halkı gelen orduyu gayet sakin bir şekilde karşıladı. Sovyet ordusu Ermenistan ve Gürcistan sınırlarında gerekli olan askeri-stratejik önlemleri aldı ve bu şekilde bizimle direk bağlantıda oldu (2, sayfa 368).

Türkiye'nin o periyotta Rusya'ya olan pozisyonu daha sonra Sovyet Azerbaycan'ının vekilleri tarafından da dile getirildi. Sovyet Azerbaycan'ının birinci vekili Behbut Şahtatinskiy Rusya Sovyet Federal Sovyet Cumhuriyeti dış işleri halk komitesi başkanı Lev Karahan'a yazdığı mektupta (20 Eylül 1920) şöyle bir itiraf yer alıyordu: **"Türkler Azerbaycan devrimine kadar ülkenin Rusya birliğine katılmasını zorluyordu ve ülkede devrimin gerçekleşmesi için yardım ve yataklık ettiler"** (4, yazı 51, dosya 321a, metin 54859, sayfa 7ob).

Genel olarak bakıldığında Azerbaycan'ın bağımsızlığı konusunda Türk faktörü tek yönlü rol oynamakla kalmadı. Ne Nuri Paşa başkanlığındaki Genç Türkler Örgütü, ne de Türkiye'ye göre Bakü'de daha lüks hayat yaşayan ve Türk komünistleri hakkında artık dil açmayan Bakü'deki Mustafa Kemal'in vekilleri olan Kemalistler, Azerbaycan'ın bağımsız ülke olarak gelişmesini istemiyorlardı. **Azerbaycan De-**

mokratik Cumhuriyeti'nin egemen pozisyonu ve Batı yanlısı olarak hareket etmesi tüm Türk siyasi güçlerinin hedeflerine ters bir istikamet çiziyordu. Çünkü Kemalistler için bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Moskova ile olan önemli yakın ilişkilere engel teşkil ediyor, Genç Türkler örgütü için ise Kafkaslarda ve Orta Asya'da Türk etkisinin yayılmasına engel oluyordu.

Sonuçta ilk Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başlangıcından itibaren Türkler genç Azerbaycan Cumhuriyeti'ne askeri ve siyasi destek vermiş, sınırlarının güvenliğini temin etmiştir, ki bunun sonucunda Azerbaycan'daki stratejik hedeflerini gözetiyorlardı. Bu destek özellikle Bakü'de bulunan Türkiye temsilcileri tarafından - Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yönetimindeki Pantürkist ve hatta Panislamist liderlerini desteklemekte görülüyordu. Çünkü bu liderler ilk Azerbaycan Cumhuriyeti yönetiminin iç ve dış politikasında bağımsız olmayı yeğleyen (o şartlarda ne kadar bağımsız olunacaksa) millidemokratik güçlerin muhalifleri niteliğinde idiler.

1920 yılının başında ise Türkiye tarafı artık Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yönetimindeki Bolşeviklere açıkça destek veriyordu ve bu şekilde Azerbaycan'ı "koridor ülke" yapma yönündeki hedeflerine ulaşmak istiyorlardı. Bu hedefin mantığı sonucunu - 1920 yılının ilkbaharında Türk milliyetçileri ile komünistleri birlikte açıkça Moskova'nın planlarını desteklediğini ve Bakü'deki Bolşeviklerin Bakü ve diğer illerdeki yönetime el koymasına destek vermesinde görürüz. Sonuçta Türkiye'nin iç politikasına bakıldığında 1918 yılında Türkiye'de hakim olan Genç Türkler Azerbaycan halkının Daşnak-Bolşevik grubu tarafından yapılan katliama maruz kalma-

sından kurtarmış ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlık bilincini oluşturan vatanseverlik duygularını yeşertmişti. Fakat 1920 yılının ilkbaharından sonra– Kemalist rejim hakimiyeti döneminde ise bu ters bir yöne kaydı.

Sonuçta Türkiye faktörü Azerbaycan'ın Sovyet Rusya'sı tarafından işgal edilmesi ve Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi sürecinde yardımcı ve önemli rol oynadı. ■

Kaynakça:

1. İstanbul'da müttefik ülkelerin vekili olarak bulunan, Azerbaycan Cumhuriyeti Yönetimi temsilcisi, Ermenistan, Gürcistan ve sahil ülkeleri nezdinde Bakan-Elçi statüsüyle gönderilen Ali Mardanbek Topçibaşev'e verilen muhtıra. (Kasım 1918). Bakü, 1993.
2. V. G. Krasnov – V.O. Daynes, Neizvestniy Trotskiy. Krasniy Banopart (belgeler, fikirler, düşünceler). Moskova 2000.
3. T. Sviyetohovskiy. Russkiy Azerbaycan makalesi. "Hazar" dergisi. Sayı № 3, Bakü, 1990.
4. Rusya Federasyonu'nun iç politika arşivi (AVP RV). Fon 04 "Çiçerin Sekreteryası. 1919-1930".
5. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (1918-1920). Ordu (belgeler ve malzemeler). Bakü 1998.
6. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (1918-1920). İç Politika (belgeler ve malzemeler). Bakü 1998.
7. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (1918-1920). Parlamento (stenografik raporlar). Bakü 1998.
8. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (1918-1920). Kanun Akitleri (belge derlemesi). Bakü 1998.